

Slika 1. Sveta Apolonija, crtež u akvarelu i olovci iz 1894. godine hrvatskog slikara Otona Ivezovića (1869. - 1939.). Vidljivi su atributi mučenice

UVOD

Istra je odvijek zbog svojega geografskog položaja bila na meti raznih utjecaja. Tu su se nakon nestanka ili asimilacije ilirskih plemena trajno sukobljavali interesi Romana, Slavena i Germana pa su utjecaji tih etničkih skupina ostavili dubok trag u svim o blicima života. Poluotok je često bio podijeljen i djelomice ili potpuno prelazio iz ruke u ruku te je vrlo često bio ratnim poprištem s teškim posljedicama za lokalno stanovništvo koje je također doživljavalo neprekidne promjene. Dugogodišnja prisutnost Venecije i Habsburške monarhije imale su dvojak utjecaj na regiju. S jedne strane bila su to razdoblja koja su zatirala samosvojnost autohtonog stanovništva, a s druge strane poticala preobrazbu, približavanje i konačnu pripadnost europskoj kulturi i civilizaciji. Važna je činjanica da su Hrvati u Istri stoljećima bili odvojeni od utjecaja matične svjetovne i crkvene vlasti i ostvarili su suživot s druga dva autohtona naroda Talijanima i Slovincima. Tako su se na osebujan način prožele i kulture tih triju naroda različita podrijetla. U sadržaju koji govori o ikonografskim prikazima svete Apolonije u Po-

Dinko Knežević, dr. med. dent., spec. oralne kirurgije,
Klinički zavod za oralnu kirurgiju,
Klinike za kirurgiju čeljusti, lica i usta,
Kliničke bolnice Dubrava

Mr. sc. Ana Kotarac-Knežević, dr. med. dent.
specijalist oralne kirurgije,
Zavod za oralnu kirurgiju Stomatološkog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

SVETA APOLONIJA U CRKVAMA POREČKE I PULSKOJ BISKUPIJI

rečkoj i Pulskoj biskupiji (1) nedostaje nekoliko prikaza iz Buzetskoga dekanata, Umaško oprtaljskog i Porečkog dekanata koji se spominju u sadržaju Hraste i suradnika (2), u kojem pak nedostaje nekoliko prikaza također iz Buzetskoga i Umaško oprteljskog dekanata koje navode autori Kotarac-Knežević i suradnici (1). Prikazom i opisom preostalih ikonografskih primjera željelo se cjelovito zaokružiti temu i kako bi se dobio potpun uvid o prikazima mučenice u Istri.

O SVETOJ APOLONIJI

Sveta Apolonija bila je đakonisa crkve u Aleksandriji u III. stoljeću. Jedna je od četrnaest svetica i svetaca zaštitnika od glavobolje ili drugih bolova u području glave. O njezinoj smrti najčešće se spominje legenda, koja kaže da su ju, nakon što je unatoč zabrani propovijedala kršćansku vjeru, zatočili i tražili da podnese žrtvu poganskim kumirima (idolima). Svetica je znakom križa kipove kumira pretvorila u prah. To je bilo razlogom da su ju svezali za stup i mučili tako da su joj kliještim izvadili zube, a zatim je htjeli spalili na lomači u koju se je sama dragovoljno bacila. Postoji i druga legenda da su joj zube izbjigli kamenjem i šakama i treća da je nakon mučenja kažnjena odsijecanjem glave (3,4,5). Ikonografski svetica se prikazuje s karakterističnim atributima. U jednoj ruci drži palminu granu kao znak mučeništva i pobjede, a u drugoj sredstvo s kojim je bila mučena, kliješta s izvađenim zubom (slika 1). Njezino se ime slavi 9. veljače. Oduvijek je bila svetica kojoj su se kršćani molili u slučaju Zubobolje, a Stomatološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu na dan svete Apolonije 9. veljače, godine 1995. prihvatio ju je kao svoju zaštitnicu i preuzeo obvezu njezina štovanja i da prikuplja građu, koja u hrvatskome kulturnome nasljeđu o njoj govori.

Slika 2. Mjesta u kojima se pojavljuje po jedan ikonografski prikaz svete Apolonije označena su na karti Istre crnim krugovima (Sveta Marija na Krasu, Žavršje, Sveta Lucija kod Oprtalja, Oprtalj, Črnica, Buzet, Roč, Lanišće, Draguć, Zamask, Pahovići kod Rakotula, Tar, Poreč, Beram, Katun kod Gračića, Selina, Maružini, Sveti Martin Labinski i Krnica), a ona s po dva prikaza narančastim krugovima (Vranja, Motovun i Kršete).

IKONOGRAFSKI PRIKAZI U ISTRI

Ako se povežu podatci iz prije citiranih radova (1, 2) i ovi koje se sada prikazuju proizlazi da se ikonografski prikazi svete Apolonije u crkvama Porečke i Pulsko-biskupije u Istri nalaze se na 25 mjesta. Najviše se prikaza nalazi u Buzetskome dekanatu (7 prikaza), u Umaško-oprtaljskom dekanatu (6 prikaza), u Pazinskom (5 prikaza), u Porečkome dekanatu (3 prikaza), a po jedan u Pićanskom, Rovinjsko-kanfanarskom, Labinskem i Vodnjanskem dekanatu (slika 2.). Riječ je najčešće o polikromnim gipsanim, drvenim ili mramornim kipovima mučenice i slikama na platnu ili freskama na kojima se sveta Apolonija prikazuje samostalno ili s drugim svetim cima i svećima.

Vranja je naselje oko 2 km ispod tunela Učka na istarskoj strani. Pripada Župi svetih Petra i Pavla apostola u Buzetskome dekanatu. U Župnoj crkvi Svetih Petra i Pavla apostola koja je izgrađena na groblju izvan mjesta, nalaze se osim gipsanog polikromnog kipa svete Apolonije (1) i ostaci fresaka iz 1470. godine nepoznatog domaćeg majstora, na kojima se iza oltara prikazuje Bogorodica sa svetom Lucijom (lijevo) i svetom Apolonijom (desno). Freske su dosta oštećene ali se atribu-

Slika 3. Detalj freske iz Župne crkve svetih Petra i Pavla apostola u Vranji. Jasno se vidi sveta Apolonija sa klještim u lijevoj ruci

ti svete Apolonije - klješta s izvađenim zubom jasno raspoznavaju u ruci mučenice. (slika 3.).

U istome dekanatu na cesti prema Buzetu nalazi se Roč koji je u XV. i XVI. stoljeću bio jednim od središta hrvatske pismenosti, nakladništva i tiskarstva na glagoljici pa su iz Roča i okolnih mjesta poznati brojni lokalni glagoljski i latinski spisi. U središtu grada nalazi se Župna crkva svetog Bartula (Bartolomeja) apostola izgrađena krajem XV. stoljeća na mjestu starije crkve. Crkva ima pet oltara od kojih je jedan bočni s palom Kalvarija i mramornim kipovima dviju svetica. Lijevo je sveta Apolonija koja u desnoj ruci drži klješta sa zu-

Slika 4. Mramorni kip svete Apolonije s lijevog bočnog oltara u Župnoj crkvi svetog Bartula u Roču. Svetica u desnoj ruci drži kliješta sa zubom

bom, a s desne strane jedna svetice s knjigom u ruci ali bez drugih atribucija (slika 4.).

Draguć se nalazi u Župi svetog Križa i pripada Buzetskome dekanatu. Smješten je u središnjoj Istri sjeveroistočno od Pazina na cesti od Cerovlja prema Buzetu. U mjestu postoji nekoliko crkava od kojih su vrlo dojmljive dvije zbog fresaka kojima je oslikana njihova unutrašnjost. To su crkva svetog Elizeja priznavaoca koja se nalazi na groblju na današnjem ulazu u Draguć i crkva svetog Roka priznavaoca koja se nalazi sa zapadne strane gradske jezgre na nekadašnjem ulazu u grad. Crkva svetog Roka iz početka XVI. stoljeća bratovštinska je crkva nastala kao zavjetna kapelica protiv kuge. Nalazi se na proplanku s kojeg se otvara prekrasan pogled na okolne brežuljke i jezero Butoniga. Slika sv. Apolonije i sv. Petra nalazi se lijevo od glavnoga oltara ispod slike sv. Augustina, a uz oltarnu fresku svetog Elizeja i sv. Antuna opata. Svetica je odjevena u svjetlu žutu haljinu sa zelenim detaljima. Svetica je nepokrivene glave s okruglom aureolom. Freska je dosta oštećena ali se u desnoj ruci svetice vide kliješta (slika 5.).

Umaško-oprtaljskome dekanatu pripada i naselje Sveta Lucija kraj Oprtlja.. Mjesto se nalazi oko 2 kilometra sjeverno i ispod Oprtlja. Istoimena crkva izgrađena

Slika 5. Detalj s fresaka u crkvi svetog Roka u Draguću s likom svete Apolonije. U desnoj ruci drži kliješta sa zubom

je 1605. godine na mjestu starije crkve koja potječe iz 1500 godine. Posjetom toj sakralnoj građevini potvrdila se je tvrdnju autora Hraste i suradnika (2) da se na platnu nalazi lik svete Apolonije koja u lijevoj ruci drži kliješta sa zubom. Prikaz triju svetica iz Crkve svete Lucije kod Oprtlja na određen je način specifičan. To je jedan od primjera u Istri koji prikazuje sjedeće likove svetica, svete Agate i svete Apolonije, dok sveta Lucija stoji između njih i u lijevoj ruci drži palminu granu nad glavom svete Apolonije koja u desnoj ruci nema palmine grane, a u lijevoj ruci drži kliješta sa zubom (slika 6.).

U Pazinskome dekanatu zapadno od Karobje u Župi svetog Roka priznavaoca nalaze se na nadmorskoj visini od 264 m Rakotule, a nešto sjevernije nekoliko kuća čine zaseok Pahovići (Konobari) u kojem se nalazi crkvica posvećena

Slika 6. Prikaz triju svetica iz Crkve svete Lucije u istoimenome mjestu kraj Oprtlja. Sveti Agata sjedi s lijeve strane, sveta Lucija stoji u sredini i sveta Apolonija sjedi s desne strane.

Slika 7. Detalj drvenog kipa svete Apolonije iz crkve svete Marije Magdalene u Pahovićima pokraj Rakotula

svetoj Mariji Magdaleni pokornici iz XVI. stoljeća nastala na mjestu crkve iz XII. stoljeća. Oko 1770. novi je veleposjednik preuređio crkvu i odredio novog zaštitnika svetog Blaža i danas je svetkovanje toga sveca postalo najvećom godišnjom svetkovinom u Rakotulama. U crkvi se nalazi zidani oltar s drvenim retablom sa slikama Svetе Marije Magdalene, Blažene Djevice Marije od Karmela i svetoga Blaža. S desne strane oltara nalazi se apsidalna niša u kojoj je drveni polikromni kip svete Apolonije. Milotić u svojoj knjizi ne spominje lik svete Apolonije već među kipovima na zidu navodi kipove svete Katarine i svete Agate. Kip načinom izrade podsjeća na drveni kip svetice iz crkve svete Apolonije iz Katuna kod Gračića. Svetica je odjevena u crvenu haljinu sa srednjim pojasom i plavim plaštom preko ranema i ruku. Nepokrivene je glave i u lijevoj ruci drži velika kovačka klješta. (slika 7.)

Selina se nalazi u župi svetog Martina biskupa u Porečkome dekanatu. Mjesto se nalazi jugoistočno od Svetog Lovreča Pazeničkog u zaledu Limske drage. S južne strane 500 metara od mjesta u šumi se nalazi jednobrodna romanička crkva Svetе Lucije, djevice i mučenice. Na glavnome oltaru ispred polukružne apside nalazi se drveni retabl s palom nepoznatog autora na kojoj su prikazane Blažena Djevica Marija s Djetićem u gornjem dijelu slike, kako sjedi na oblacima iz koji se iznad nje naziru glave dvaju andela. U donjem dijelu slike nalaze se likovi svete Lucije i svete Apolonije koje nose svoja karakteristična obilježja. Sveta Lucije se nalazi lijevo a sveta Apolonija desno, a iza njih se prostire krajolik. Sveta Apolonija odjevena je u plavu haljinu s donjim dijelom boje bijele kave ogrnuta plašttem crvenkaste boje. U desnoj ruci drži klješta sa zubom, a u lijevoj palminu granu. Obje svetica imaju glave pokrivane rupcem i okrugle aureole bez ukrasa (slika 8.).

ZAKLJUČAK

Ikonografski prikazi svete Apolonije pojavljuju se u cijelom europskom prostoru pa tako i u nas. Istarski položaj u tome smislu vrlo je bogato zastupljen. U tekstu se međutim nisu spomenuli svi primjeri ikonografskih prikaza svetice. Veći broj opisan je u radovima spomenutim u uvodnome dijelu (1, 2), a jedan primjer iz Oprtlja nalazi se u privatnom vlasništvu (slika 9.). Jedan slučaj koji se nalazi na geografskom području Istre, ne nalazi se u Republici Hrvatskoj pa zbog toga nije niti pribrojen prikazanim primjerima. To je primjer prikaza svetice u Crkvi svetog Trojstva u Hrastovljku koji se nalazi u slovenskome dijelu Istre i u kojoj su vrlo poznate freske kasnogotičkog majstora Ivana iz Kastva iz 1490. godine, a među njima i sveta Apolonija, sveta, Lucija i sveta Agata. Svrha je ovog sadržaja dopuniti podatke iz postojeće literature koja govori o kultu mučenice svete Apolonije u crkvama Porečke i Pulsko biskupije i tako s prije spomenutim tekstrom (1) stvoriti zaokruženu cjelinu i upoznati čitatelje, osobito liječnike dentalne medicine s jednim dijelom ikonografskoga bogatstva koje skriva sakralna umjetnost u Istri. Tome će pomoći i ostala citirana literatura (6-30). □

LITERATURA

1. Kotarac Knežević A, Legović I, Knežević G. Sveti Apolonija u crkvama Porečke i Pulsko biskupije. Acta Stomatol Croat. 2012;46(1):3-15.

Slika 8. Drveni retabl i pala s glavnog oltara crkve svete Lucije pokraj Seline prikazuje Blaženu Djevicu Mariju s Djetićem i dvije svtice, svetu Luciju lijevo i svetu Apoloniju s desne strane

2. Hraste J, Škrobonja A, Rotschild V, Muzur A. St. Apollonia's cult in Istria, Acta med-hist Adriat. 2005; 3(2):199-210.
3. Badurina A. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti; 1979.
4. Škrobonja A. Sveti od zdravlja, Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; 2004.
5. Škrobonja A, Muzur A. Sveci zaštitnici glave i zaštitnici od glavobolje u kršćanskoj tradiciji. Medicina. 2009;45(2):172-8.
6. Knežević G. Sveta Apolonija u hrvatskom kulturnom nasljeđu, Hrv stomatol vjes. 1996; 4:28.
7. Kaić Z. Posvećeno tristodevedesetpetoj obljetnici oltarne pale svete Apolonije u akademskoj crkvi svete Katarine u Zagrebu. Acta Stomatol Croat. 2000;34(1):101-
8. Kordić Š. Ikonografski prikaz svete Apolonije u Dalmaciji. Saopćenja 1971; XIV(1):35-43.
9. Knežević G. Štovanje svete Apolonije u Istri. Acta Stomatol Croat. 1997;31(4):408-10.
10. Kojundžić T. Slika Sv. Apolonije u Šibeniku. Acta Stomatol Croat. 1996;30(4):306-7.
11. Hraste J. Apolonija In: Lapter V, Hraste J. Stomatološki leksikon, Zagreb: Globus, Stomatološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu; 1990.
12. Najžar-Flegar D, Jukić S, Neziri E, Filipović-Zore I, Miletić I. Štovanje svete Apolonije u tradiciji franjevačkog reda Provincije sv. Ćirila i Metoda. Acta Stomatol Croat. 2000;34(4):355-60.
13. Hraste J, Škrobonja A, Rotschild V, Muzur A. St. Apollonia's cult in Istria, Acta med-hist Adriat. 2005; 3(2):199-210.
14. Knežević G. Oralna kirurgija 2. Zagreb: Medicinska knjiga;2003.
15. Karlović D. Slika svete Apolonije, te svetih Blaža i Antuna-Opata iz riznice samostana svete Marije u Zadru; prikaz troje svetaca zaštitnika od bolesti orofacialnog područja. Acta Stomatol Croat. 2006;40(3):302-8.
16. Fatović-Ferenčić S. Dürrigl MA Za zubi pomoć-odontološki tekstovi u hrvatskoglagoljskim rukopisima. Acta Stomatol Croat. 1997;31(3)229-36.
17. Škrobonja A, Rotschild V, Čulina T. St Apollonia's tooth--a relic in the cathedral treasury in Rab (Croatia). Br Dent J. 2009;207(10):499-502.
18. Milotić I. Crkva u Istri povijesna i kulturna baština. Pazin-Poreč: Biskupija Porečka i Pulsko; 2010.
19. Ivančević R. Uvod u ikonologiju u: Badurina A. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti; 1979.

Slika 9. Slika svete Apolonije iz područja Oprtlja nalazi se u privatnome vlasništvu. Izrađena je slojevitim slaganjem dijelova slike.

20. Fučić B. Iz istarske spomeničke baštine. Svezak druge. Zagreb: Matica hrvatska; 2007.
21. Bralić V, Kudiš Burić N. Slikarska baština Istre, Dječja štafelajnog slikarstva od 15. do 18. stoljeća na području Porečko-pulske biskupije, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Centar za povjesna istraživanja; 2006.
22. Marušić B. Vranja, selo u Istri na SZ podnožju Učke. Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 1996.
23. Fučić B. Istarske freske. Zagreb: Zora; 1963.
24. Balog Z. Roč, gradić u sjevernoj Istri istočno od Buzeta, smješten na brežuljku podno Učke. Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 1996.
25. Ivančević R. Umjetničko blago Hrvatske. Beograd: Jugoslovenska revija i IRO Motovun; 1986.
26. Škiljan M. Draguć, selo u istri, na cesti Pazin-Buzet. Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 1996.
27. Škiljan M. Beram, gradić u Istri,. Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 1996.
28. Črnja Z. Kulturna historija Hrvatske ideje - ličnosti - djela. Zagreb: Epoha; 1964.
29. Demonja D. Istarske romaničke jednobrodne crkve s istaknutim apsidama. Rad. Inst. povij. umjet. 1999; 23:17-32.
30. Grah I. svećenik. 350. obljetnica crkvice sv. Apoloniјe u Katunu Gračaškom. prigodna brošura, Katun: 1999.